

บทความวิจัย

การวิเคราะห์และการพิจารณาสาเหตุของความไร้เสถียรภาพ
ในกระบวนการประชาธิปไตยในประเทศไทย

Analysis and Consideration of the Sources of Political Instability
in Thailand's Democratic Process

ก้องภพ น้อยหลบลูเลา¹

Kongpob Noilublao²

227/34 หมู่บ้านวิลล่านารา 2 ซอย 10 หมู่ 8 ต.แก้ง อ.เมือง จ.มหาสารคาม 44000

227/34 Villa Nara 2 Soi.10 Moo.8 Keong Mueang Mahasarakham 44000

* Corresponding author E-mail: wenming.2535@gmail.com

วันที่รับบทความ : 27 มกราคม 2565 วันที่แก้ไขบทความ : 18 มิถุนายน 2565

วันที่ตอบรับ : 2 พฤศจิกายน 2565 วันที่เผยแพร่ : 8 ธันวาคม 2565

¹ นายก้องภพ น้อยหลบลูเลา นักศึกษาปริญญาเอก มหาวิทยาลัยปักกิ่ง ประเทศจีน

² Mr.Kongpob Noilublao, Ph.D. Candidate, Peking University, China

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์1) เพื่อการวิเคราะห์และทำความเข้าใจสาเหตุที่แท้จริงของความไร้เสถียรภาพของกระบวนการประชาธิปไตยในประเทศไทย 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการสร้างกระบวนการประชาธิปไตยในประเทศไทย 3) เพื่อนำเสนอแนวความคิดชุดใหม่ที่เป็นแนวทางเสนอแนะ นำไปสู่ประชาธิปไตยที่แท้จริงให้กับประเทศไทย โดยใช้เครื่องมือการวิจัยเชิงเอกสาร และเชิงประวัติศาสตร์การเมืองไทย

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการสร้างระบอบประชาธิปไตยที่เข้มแข็งในประเทศไทย ได้แก่ กองทัพเข้าแทรกแซงทางการเมืองบ่อยครั้ง และความอ่อนแอของระบบพรรคการเมืองหลายพรรค ตลอดจนการพัฒนาด้านประชาธิปไตยในระดับต่ำ และกระบวนการประชาธิปไตยขาดหลักนิติธรรม ปรากฏการณ์ดังกล่าว มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับโครงสร้างทางการเมือง ระบบพรรคการเมือง วัฒนธรรมทางการเมือง รวมถึงประชาสังคมอย่างลึกซึ้ง ซึ่งมีผลกระทบต่อความไร้เสถียรภาพในกระบวนการประชาธิปไตยในประเทศไทยอย่างมีนัยสำคัญ

ผู้เขียนจึงขอเสนอแนะดังต่อไปนี้ ประเทศไทยต้องดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจก่อนเมื่อฐานเศรษฐกิจก้าวหน้าและมั่นคงแล้ว โครงสร้างเสริมยังต้องปรับปรุงและปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม เพื่อให้เข้ากับฐานเศรษฐกิจใหม่ และบทบาทของกองทัพต้องถูกปรับตำแหน่งใหม่ การที่ทหารถูกควบคุมโดยรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย และการสร้างความเป็นทหารอาชีพของกองทัพ เป็นหนึ่งในตัวชี้วัดหลักที่บ่งชี้ว่าการเมืองของประเทศเป็นประชาธิปไตยหรือไม่ ฉะนั้น กองทัพต้องไม่แทรกแซงการเมืองและอยู่ภายใต้รัฐบาลพลเรือน

คำสำคัญ: การเมือง, ความไร้เสถียรภาพ, กระบวนการประชาธิปไตย

ABSTRACT

This research aims to 1) analyze and identify the root sources of the political instability in Thailand's democratic process, 2) study factors affecting Thailand's democratic process and 3) suggest new ideas as a guideline leading to Thailand's true democracy. This research adopted the tools for documented research and the history of Thai politics.

The results proved that the key factor affecting Thailand's democracy building strongly included frequent military intervention in politics, weakness of multi-party system, low development of civil society and no rule of law in democratic process. These phenomena related closely and directly to the political structure, the political party system and the political culture including the civil society. These have significant impact on the instability in Thailand's democratic process.

The author comes up with the following suggestions. Thailand should strengthen its economy first. After the economic base flourishes and stabilizes, the supporting infrastructure should be improved and adjusted as appropriate to fit into the new economic base. The military role should be repositioned. The military should be controlled by a democratically elected government and become professional soldier. These are one of the main indicators of democratic country. Therefore, the military must not interfere in politics and be under a civilian government.

Keywords: Politics, Instability, Democratic Process

1. ความนำ

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศไทยนับว่าเป็นประเทศแรกที่เสนอแนวคิดเรื่องประชาธิปไตย ในช่วงเวลาที่ประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กำลังทุกข์ทรมานจากการปกครองแบบอาณานิคมตะวันตก ในปี พ.ศ. 2475 สยามประเทศนำโดยกลุ่มคณะราษฎร ได้ทำการ “การปฏิวัติสยาม” ซึ่งนับเป็นประเทศแรก ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ก้าวเข้าสู่ประชาธิปไตย เปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยามจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญแบบตะวันตก ภายหลังปี พ.ศ. 2523 โลกเข้าสู่คลื่นลูกที่สามของการทำให้เป็นประชาธิปไตย รวมถึงประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แทบทั้งหมด ภายใต้อิทธิพลของกระแสประชาธิปไตย ประเทศไทยเข้าสู่ช่วงเปลี่ยนผ่านทางการเมืองในปี พ.ศ. 2535 ที่น่าสนใจก็คือ เนื่องจากประเทศไทยมีอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่ปฏิบัติมาอย่างยาวนานและเป็นประเทศแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เข้าสู่กระบวนการประชาธิปไตย ทั้งยังไม่ได้รับผลกระทบจากการปกครองอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตกอย่างหลายประเทศในภูมิภาค แต่จวบจนปัจจุบันนี้ เหตุใดประเทศไทยจึงยังไม่สามารถบรรลุเส้นทางสู่ประชาธิปไตยอย่างแท้จริงได้

ดังนั้น การวิเคราะห์และหาสาเหตุที่ความไร้เสถียรภาพในระบอบประชาธิปไตยของไทยกำลังประสบปัญหาจึงเป็นประเด็นปัญหาที่จะต้องศึกษาในบทความนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังจากเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ราชอาณาจักรไทยประสบกับความโกลาหลเกือบ 20 ปี ดังนั้น จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาสาเหตุของภาวะที่กลืนไม่เข้าคายไม่ออกของความไร้เสถียรภาพในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาที่มั่นคงของประเทศไทย และภูมิภาคอาเซียนในอีกไม่กี่ทศวรรษข้างหน้าหรือนานกว่านั้น

2. กระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศไทย

2.1 จุดเริ่มต้นของการปกครองระบอบประชาธิปไตย พ.ศ.2475

ปี พ.ศ. 2475 กลุ่มนายทหารและพลเรือนที่ได้รับการศึกษาตามแนวคิดตะวันตก และจบการศึกษาจากประเทศฝั่งตะวันตก ในนามกลุ่มคณะราษฎร ได้ทำการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ที่พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญแบบตะวันตก สาเหตุของการปฏิวัติในครั้งนี้เนื่องมาจากความขัดแย้งระหว่างสามัญชนกับราชวงศ์ และเกิดความไม่พอใจกับสภาพเศรษฐกิจในขณะนั้นของหมู่ประชาชน³ รัฐธรรมนูญได้กำหนดให้อำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจหน้าที่ของรัฐบาลและจำกัดอำนาจของกองทัพไว้ใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แต่ทว่าเนื่องจากข้าราชการการเมือง ที่ควบคุมอำนาจอธิปไตยและอำนาจบริหารโดยส่วนใหญ่กลับเป็นนายทหารระดับสูงหรือรัฐบาลทหารมาโดยตลอด ดังนั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยจำนวนหลายฉบับด้วยกันก็ยังคงขาดการแสดงถึงเจตนารมณ์ของความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงในการปกครองประเทศ

2.2 ประชาธิปไตยของไทย พ.ศ.2516-2520 : ผลกระทบของการพัฒนาที่ขาดสมดุล

ระบอบเจ้าขุนมูลนาย ระบบพ่อขุนอุปถัมภ์ ที่ชนชั้นปกครองประเทศไทยได้สร้างไว้อย่างแข็งแกร่งในช่วงทศวรรษที่ 2503 อย่างการปกครองในสมัย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ 11 ของประเทศไทยตั้งแต่ ปี พ.ศ.2501 ซึ่งระหว่างดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี มีคำเรียกรูปแบบการปกครองของจอมพลสฤษดิ์ว่า "ระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ" เพราะใช้รูปแบบการปกครองแบบไม่มีการแยกใช้อำนาจ ได้กดทับการพัฒนาของการปกครองแบบประชาธิปไตยไว้อย่างต่อเนื่อง จึงทำให้สภาพการเมืองไทยเบี่ยงเบนไปจากวิถีแห่งประชาธิปไตย⁴ จากการพัฒนาของอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจไทย ทำให้เกิดการขยายตัว

³ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*, (กรุงเทพ: ฟาเดียวัน, 2553), 29.

⁴ Thongchai Winichakul, *Siam mapped: a history of the geo-body of a nation*, (Chiang Mai: Silkworm books, 1995), 45-46

ของขนาดเศรษฐกิจและมีผลกระทบมากขึ้นทุกวัน ได้ก่อให้เกิดความไม่พอใจเป็นอย่างมากจากชนชั้นกลาง ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 นักศึกษาในกรุงเทพมหานครได้จัดให้มีการเดินขบวนเพื่อขับเคลื่อนการปฏิรูปประชาธิปไตย โดยเรียกร้องให้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวรในระบอบประชาธิปไตย แต่เหตุการณ์นี้ได้กลายเป็นการจลาจลและการนองเลือดอย่างรวดเร็วที่รู้จักกันในนามเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ พ.ศ. 2516⁵ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้มีส่วนเข้ามาใกล้ชิด ทำให้เหตุการณ์ครั้งนี้สงบลงและจบด้วยชัยชนะของขบวนการนักศึกษาที่สามารถโค่นระบอบเผด็จการที่ปกครองประเทศไทยมานานถึง 16 ปี จากนั้นรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ได้รับการอนุมัติผ่านในปี พ.ศ. 2517 โดยกำหนดให้มีการเลือกตั้งสภาผู้แทนราษฎรและจะต้องมีการเลือกตั้งหัวหน้าฝ่ายบริหารจากสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้ง อย่างไรก็ตาม รัฐบาลพลเรือนชุดใหม่ที่จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2517 แม้จะมีการใช้นโยบายที่มีความเป็นเสรีนิยม ทำให้การเมืองในระบอบประชาธิปไตยของไทยประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง แต่เนื่องจากความอ่อนแอของสถานะทางการเมืองและความแตกต่างทางอุดมการณ์อย่างรุนแรงในชนชั้นปกครอง ทำให้กองกำลังเผด็จการหวนกลับมา อำนาจทางทหารจึงได้รับการสถาปนาขึ้นใหม่อีกครั้งในปี พ.ศ. 2520 และทำให้ประชาธิปไตยในไทยเริ่มถดถอยลงเรื่อย ๆ⁶

2.3 การพัฒนาและพัฒนากิจการของการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการประชาธิปไตยของไทย พ.ศ.2535

ปี พ.ศ. 2531 พรรคชาติไทย โดย พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ชนะการเลือกตั้งทั่วไปเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมอีกตำแหน่งหนึ่ง แต่เป็นรัฐบาลที่ขาดเสถียรภาพในหลาย ๆ ด้าน เพราะต้องเผชิญกับการเมืองภายในพรรคร่วมรัฐบาล

⁵ Elinor Bartak, *The Student Movement in Thailand 1970-1976*, (Australia: Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, 1993), 38-40.

⁶ สุทธินันท์ สุวรรณวิจิตร และ วรวิทย์ กลิ่นสุข, “ทหารกับการเมืองในประเทศไทย,” *Journal of Modern Learning Development* 6, ฉ. 2 (2564): 345.

ทั้งถูกกล่าวหาเป็นรัฐบาลที่มีการทุจริตคอร์รัปชันมากที่สุดชุดหนึ่ง อีกทั้งต้องเผชิญหน้ากับกองทัพ ซึ่งรัฐบาลไม่สามารถรอมชอมกับทหารได้ ด้วยเหตุผลนี้ พ.ศ. 2534 ทำให้กองทัพไทยได้ก่อการรัฐประหารล้มรัฐบาลของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ โดย คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ หรือ รสช. และ ในปี พ.ศ. 2535 รัฐบาลของพล.อ.สุจินดา คราประยูร ได้มีการรื้อฟื้นอำนาจการปกครองทางการเมืองและเพื่อคลายความกังวลของประชาชนเกี่ยวกับการปกครองที่ต่อเนื่องของกองทัพ รัฐบาลชุดนี้ จึงได้มีการประกาศว่ากองทัพจะคืนอำนาจให้กับประชาชน หลังจากมีการเลือกตั้งรัฐสภารอบใหม่อย่างรวดเร็วที่สุด อย่างไรก็ตาม ในการเลือกตั้งรัฐสภาที่จัดขึ้นในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2535 เนื่องจากการกระทำที่ผิดกฎหมายขนาดใหญ่ของพรรคฝ่ายรัฐบาลและการติดสินบนการเลือกตั้ง ทำให้พรรคฝ่ายค้านและประชาชนเกิดความไม่พอใจอย่างรุนแรง รัฐบาลจึงสูญเสียความชอบธรรมในประชาสังคมและยากที่จะรักษาสถานการณ์ทางการเมืองภายใต้การต่อต้านอย่างรุนแรงในหมู่ประชาชนชาวไทย ในปี พ.ศ.2535 รัฐบาลพลเรือนชุดใหม่อีกชุดได้รับการเลือกตั้ง แต่ในความเป็นจริง คือ เป็นรัฐบาลประชาธิปไตยครึ่งใบระหว่างรัฐบาลประชาธิปไตยกับรัฐบาลเผด็จการ เพราะถึงจะมาจากการเลือกตั้งตามหลักประชาธิปไตย แต่อำนาจอธิปไตยทั้งส่วนใหญ่ กลับกระจุกอยู่ที่นั่นการเมืองและชนชั้นปกครอง ประชาชนมิได้มีสิทธิเสรีภาพหรือส่วนร่วมทางการเมืองอย่างเต็มที่ แต่การต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยในครั้งนี้เป็นแค่เพียงการขัดขวางการฟื้นฟูการปกครองแบบเผด็จการทหารของไทย ซึ่งมีได้ทำให้การเมืองในระบบประชาธิปไตยของไทยก้าวไปสู่การพัฒนาที่ก้าวหน้า⁷

วิกฤตการเงินปี พ.ศ.2540 เป็นโอกาสสำหรับการพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศไทย ด้วยการสนับสนุนของฝ่ายค้านที่นำโดยพรรคประชาธิปัตย์ และกลุ่มชนชั้นกลางที่เรียกร้องให้มีการปฏิรูปทางการเมือง รัฐสภาไทยประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ฉบับใหม่ในเดือนกันยายนของปีนั้น ซึ่งเป็นครั้งแรกที่กำหนดให้รัฐสภาต้องมาจากการเลือกตั้งทั้งหมด และขยายอำนาจรัฐสภาให้มีอำนาจในการควบคุมตรวจสอบรัฐบาล มีการปฏิรูป

⁷ จิตติมา อานสกุลเจริญ, "ชนชั้นและยุคสมัยการเมืองการปกครองไทย," *วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม* 5, ณ. 1 (2558): 7-9.

และปรับปรุงระบบเลือกตั้งและระบบพรรคการเมือง มีการจัดตั้งหน่วยงานตรวจสอบอิสระกระจายอำนาจการปกครองไปสู่ท้องถิ่นและเพิ่มประสิทธิภาพการกำกับดูแลประชาชนตามระบอบประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญฉบับใหม่นี้มีความเป็นกลางของการพัฒนาการปกครองของไทย และในสภานิติบัญญัติได้ก่อให้เกิดประชาธิปไตยที่แท้จริง ในปี พ.ศ.2544 รัฐบาลชุดใหม่ที่น่าโดยพันตำรวจโท ดร.ทักษิณ ชินวัตรได้รับการเลือกตั้งภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งได้เป็นตัวแทนผลประโยชน์ของชนชั้นกลางที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ หลังจากรัฐบาลชุดใหม่เข้ามามีอำนาจได้มีการผลักดันการปฏิรูปครั้งใหม่อย่างกล้าหาญ และมีนโยบายผลักดันผลประโยชน์ไปสู่คนชั้นกลางระดับรากหญ้า⁸ อย่างไรก็ตามเนื่องจากเรื่องอื้อฉาวในการหลีกเลี่ยงภาษีที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจของครอบครัวพันตำรวจโท ดร.ทักษิณ ชินวัตร กองทัพไทยได้ทำการรัฐประหารอีกครั้งในปี พ.ศ. 2549 เพื่อล้มล้างรัฐบาลทักษิณและเข้ายึดอำนาจรัฐ⁹

หลังปี พ.ศ. 2549 ในการเลือกตั้งทั่วไปหลายครั้งให้หลัง พรรคร่วมรัฐบาลเกือบทั้งหมดได้เดินตามเส้นทางเศรษฐกิจของทักษิณ ตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2554 รัฐบาลยิ่งลักษณ์ส่งเสริมนโยบายปกป้องราคาข้าวและปกป้องผลประโยชน์ของชาวนาผ่านการใช้จ่ายทางการคลังของรัฐเป็นต้น อย่างไรก็ตาม นโยบายนี้กระตุ้นให้เกิดการต่อต้านอย่างรุนแรงจาก “กองทัพเสื้อเหลือง” ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วยชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร หรือกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย พวกเขาโค่นรัฐบาลยิ่งลักษณ์ลงอีกครั้ง และแล้วกระบวนการทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยในประเทศไทยยังคงดำเนินไปด้วยความยากลำบากท่ามกลางความบิตเบี้ยวและวาทกรรม¹⁰

⁸ James Ockey, “Thailand in 2006: Retreat to Military Rule,” *Journal of Asian Survey* Vol. 47, No.1 (2007): 23-32.

⁹ สมลักษณ์ ส่งสัมพันธ์, "19 กันยา 2549 : อดีตข้าราชการทำเนียบฯ เล่าเหตุการณ์ในนิวยอร์กเมื่อทักษิณรัฐประหาร," <https://www.bbc.com/thai/58552609> (สืบค้นเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2564).

¹⁰ อภิญา ดิสสะมาน, "การปฏิรูปประเทศไทยกับทวงอกริฎการการเมืองไทย," (สถาบันพระปกเกล้า, 2557), 6-10.

3. วิเคราะห์สาเหตุของความรู้เสถียรภาพในกระบวนการประชาธิปไตยของประเทศไทย

เมื่อมองย้อนกลับไปทีกระบวนการประชาธิปไตยในประเทศไทย จะพบว่าประเทศไทยมิได้สร้างกระบวนการประชาธิปไตย กล่าวคือ ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงขาดการรู้ทางการเมือง (Political Literacy) จะต้องประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบหลักคือ ความรู้ ทักษะ และ เจตคติ ซึ่งทั้งสามองค์ประกอบมีความสำคัญที่จะช่วยให้ผู้คนเกิดการรู้ทางการเมือง และสามารถประยุกต์ใช้ได้ กล่าวคือ การมีความรู้ ความเข้าใจ และความเชื่อมั่น ศรัทธาในระบอบประชาธิปไตย 2) การมีความเชื่อและยึดมั่นในคุณค่าและศักดิ์ศรีของมนุษย์ 3) การมีใจกว้าง ยอมรับในความคิดเห็นที่มีเหตุผล 4) การเคารพในกติกา และกฎระเบียบของการปกครองแบบประชาธิปไตย 5) การเห็นคุณค่าของการมีส่วนร่วมทางการเมือง 6) การมีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของตนเอง เป็นสิ่งสำคัญอย่างมากต่อเสถียรภาพในกระบวนการประชาธิปไตย อย่างสิงคโปร์และฟิลิปปินส์ที่ผ่านการปฏิรูปประชาธิปไตยอย่างค่อยเป็นค่อยไปและมั่นคงภายใต้ระบอบเผด็จการ แต่กลับเป็นช่วงเวลาทีระบอบเผด็จการทหารและประชาธิปไตยครึ่งใบกระสับกระส่ายแล้วจึงค่อย ๆ สนับสนุนประชาธิปไตยเป็นระยะ ๆ กระบวนการนี้มักมาพร้อมกับความวุ่นวายทางการเมือง เมื่อศึกษาอย่างละเอียด ความรู้เสถียรภาพของการเมืองไทยมาจากสาเหตุ ดังนี้

(1) กองทัพไทยแทรกแซงทางการเมืองบ่อยครั้ง

กระบวนการสร้างประชาธิปไตยของประเทศไทยเริ่มต้นเป็นครั้งแรก โดยกลุ่มนายทหารและเหล่านักเรียนนอกผ่านการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ด้วยเหตุนี้กองทัพไทยจึงมีบทบาทที่สำคัญและโดดเด่นทางด้านการเมืองและด้านเศรษฐกิจของประเทศมาโดยตลอด กองทัพไทยควบคุมทรัพยากรทุกด้านในสังคม มีกองกำลังทางสังคมที่เข้มแข็งและสามารถก่อรัฐประหารได้อย่างง่ายดาย ตัวอย่างเช่น กองทัพมีวิทยุกระจายเสียงและสื่อเป็นของตัวเอง ทั้งยังมีธนาคารเป็นของตัวเองและยังควบคุมองค์กรขนาดใหญ่บางแห่ง เป็นต้น พวกเขาใช้สื่อที่พวกเขาควบคุมทำการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อกระตุ้นให้มวลชนเริ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองและเพื่อช่วยเหลือทหารในก่อรัฐประหาร การแทรกแซงโดยพลการของทหารไม่เพียงแต่เป็นเพราะทหารเป็นแรงขับเคลื่อนเริ่มต้นของการเป็นประชาธิปไตยในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นเพราะว่า ภายหลังปีพ.ศ. 2475 กองทัพไทยเริ่มไม่ได้มีความเป็นกลางและไม่มีความเป็นมืออาชีพใน

กระบวนการพัฒนาการเมืองไทย แต่กลับได้พัฒนาไปสู่การแสวงหาและรักษาผลประโยชน์ของตนเองอย่างอิสระ¹¹ กลุ่มผลประโยชน์ในประเทศไทยคุ้นเคยกับใช้อำนาจทางทหาร เพื่อบรรลุเป้าหมายของตนเอง ซึ่งได้ทำให้กระบวนการทางประชาธิปไตยของไทยต้องคอยพึ่งพาการแทรกแซงทางการเมืองของทหารมาโดยตลอด

(2) ความไม่มั่นคงของระบบพรรคการเมืองหลายพรรค

พรรคการเมืองของประเทศไทยมีจำนวนมากและส่วนใหญ่เป็นพรรคการเมืองในระดับภูมิภาค ซึ่งขาดพรรคการเมืองระดับชาติและขาดองค์กรที่เข้มงวด จึงทำให้พรรคการเมืองขาดความเป็นสถาบันทางการเมือง ในขณะเดียวกันการจัดตั้งและการยุบพรรคการเมืองของไทยไม่ได้เกิดจากความแตกต่างทางความคิดทางการเมืองและนโยบายการปกครอง แต่ได้รับอิทธิพลมาจากนักการเมืองที่มีอิทธิพลทางการเมืองในแต่ละพรรค ในประเทศไทยนอกจากพรรคประชาธิปัตย์ที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานแล้ว พรรคอื่น ๆ นั้นมีอายุที่สั้นมาก เพราะว่าพวกเขาให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ที่อยู่ตรงหน้าเท่านั้น การเป็นสมาชิกพรรคการเมืองและการกระทำของพรรคการเมืองมีจุดเด่นในเรื่องการฉวยโอกาสหรือผลประโยชน์ส่วนตน บางพรรคจัดตั้งขึ้นเพียงชั่วคราวในระหว่างการเลือกตั้งเพื่อให้ชนะการเลือกตั้ง เนื่องจากประเทศไทยไม่มีพรรคการเมืองที่เข้มแข็งและมั่นคง จึงเป็นเรื่องยากที่พรรคหนึ่งพรรคจะได้รับเสียงข้างมากจากการเลือกตั้งในอดีตที่ผ่านมา ดังนั้น โดยส่วนใหญ่จะจัดตั้งรัฐบาลที่มีการผสมหลากหลายพรรคการเมือง รัฐบาลผสมประเภทนี้ได้มีการแบ่งผลประโยชน์และมีข้อพิพาทกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมักนำไปสู่การบริหารงานที่อ่อนแอของรัฐบาล และนี่คือหนึ่งสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดวัฏจักรความปั่นป่วนทางการเมืองในประเทศไทย

¹¹ กนลา สุขพานิช และสุจิต บุญบงการ, “ทหารกับการพัฒนาทางการเมืองไทย,” *จุลสารวิชาการทหารไทยสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย* 1, ฉ. 3 (2529): 20-22.

(3) การพัฒนาภาคประชาสังคมอยู่ในระดับต่ำ

จุดเริ่มต้นของกระบวนการทำให้เป็นประชาธิปไตยในประเทศไทยเริ่มต้นโดยกลุ่มชนชั้นนำทางการเมืองจำนวนไม่มากในสังคมไทย ซึ่งไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของการสร้างและยกระดับจิตสำนึกทางการเมืองของพลเมือง ขบวนการประชาธิปไตยในทศวรรษที่ 2516 ที่นำโดยนักศึกษาและท้ายที่สุดก็ได้พัฒนาเป็นการเคลื่อนไหวที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง หลังจากทศวรรษที่ 2526 จิตสำนึกประชาธิปไตยได้เพิ่มขึ้นและพัฒนาอย่างมีนัยสำคัญควบคู่ไปกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามจนถึงขณะนี้พื้นที่ในเมืองและชนบทของไทยยังคงมีช่องว่างอยู่มาก พื้นที่ใจกลางเมืองโดยมีกรุงเทพมหานครเป็นแกนกลางกับชนบทมีการพัฒนาอย่างไม่เท่าเทียมกัน สิ่งเหล่านี้ถูกบางพรรคและกลุ่มทางการเมืองใช้เป็นปัจจัยที่ขัดขวางกระบวนการประชาธิปไตยได้อย่างง่ายดาย พวกเขาปลุกปั่นความขัดแย้งทางชนชั้นทางสังคมที่มีอยู่เพื่อโน้มนำประชาชนให้ลงคะแนนเสียงให้อย่างไร้เหตุผล¹² การเมืองของประเทศไทยจะกลับสู่ความเป็นเหตุเป็นผลได้หรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับผลของการศึกษาของพลเมืองไทยและการโฆษณาชวนเชื่อของสื่อเป็นสำคัญ การศึกษาในระดับประชาธิปไตยอย่างเป็นระบบและการขึ้นของสื่อจะกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อทิศทางการก้าวสู่ความเป็นประชาธิปไตยของประเทศไทย

(4) ปัญหาด้านหลักนิติธรรมกับกระบวนการประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยและหลักนิติธรรมเป็นตัวเสริมซึ่งกันและกัน ประชาธิปไตยต้องดำเนินไปอย่างมีระเบียบภายใต้กรอบของหลักนิติธรรม ประชาธิปไตยที่ปราศจากหลักนิติธรรมสามารถนำไปสู่การปกครองแบบเผด็จการและประชานิยมได้อย่างง่ายดาย สิ่งเหล่านี้เป็นที่ประจักษ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทย การสร้างระบบกฎหมายในกระบวนการทำให้เป็นประชาธิปไตยของไทยนั้นล้าหลังอย่างมาก ในขณะเดียวกันกฎหมายก็ขาดเสถียรภาพและอำนาจที่สอดคล้องกัน นับตั้งแต่ประเทศไทยใช้ระบบการปกครองแบบรัฐธรรมนูญเป็นต้นมา มีการฉีกรัฐธรรมนูญฉบับเดิมทิ้งอยู่หลายครั้ง โดยในประวัติศาสตร์ของประเทศไทยเมื่อมีการยึดอำนาจ

¹² ประจักษ์ ก้องกีรติ, “40 ปี 14 ตุลา-40 ปีราชาชาตินิยมประชาธิปไตย,” *ประชาไท* (5 พฤษภาคม 2561), <https://prachatai.com/journal/2013/07/4769> (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2564).

โดยทหาร เกือบทุกครั้ง จะมีการเขียนรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ ที่เอื้อให้เผด็จการสามารถกุมอำนาจต่อไปให้ได้มากที่สุด ปัจจุบัน ประเทศไทยได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญมาแล้วทั้งสิ้นกว่า 20 ฉบับ โดยการเปลี่ยนแปลงมีหลากหลายเหตุผลข้ออ้าง ทำให้กฎหมายได้สูญเสียความเข้มงวดไป กฎหมายได้กลายเป็นเครื่องมือที่นักการเมืองหรือผู้กุมอำนาจทางการเมือง ใช้เพื่อการรักษาผลประโยชน์ของตนเอง ในขณะที่ตัวนักการเมืองก็ขาดความเข้าใจในเชิงบวกเกี่ยวกับประชาธิปไตยที่แท้จริง มีการเน้นย้ำสิทธิประชาธิปไตยเพียงด้านเดียวและเพิกเฉยต่อกฎหมาย ผู้คนเหล่านั้นเพียงแค่อำนาจตามการปลุกเร้าของนักการเมืองบางกลุ่ม มีการเดินขบวนประท้วงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการชุมนุมประท้วงของประชาชนในแต่ละครั้งก็ส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์สาธารณะของประเทศอยู่ไม่น้อย และวิธีการลักษณะนี้ก็ทำให้เกิดความวุ่นวายอย่างต่อเนื่องในระบอบประชาธิปไตยของไทย

4. การพินิจวิเคราะห์เกี่ยวกับกระบวนการประชาธิปไตยในประเทศไทย

1. ประเทศไทยควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมากกว่าประชาธิปไตย

การเปลี่ยนแปลงและการทำให้ประชาธิปไตยมีเสถียรภาพนั้นไม่สามารถแยกออกจากการพัฒนาเศรษฐกิจ Karl Marx ได้อธิบายอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยชี้ขาดของการเมืองในระบอบประชาธิปไตย เมื่อทฤษฎีพฤติกรรมนิยมเป็นที่นิยมเป็นอย่างมากในศตวรรษที่ 1960 นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันชื่อดัง Seymour Martin Lipset ใช้ข้อมูลการวิเคราะห์ทางสถิติข้ามชาติ เพื่อพิสูจน์ว่าการสะสมความมั่งคั่ง การทำให้เป็นอุตสาหกรรม (industrialization) กลายเป็นการเมืองและระดับการศึกษาจะส่งเสริมประชาธิปไตยทางการเมืองโดยตรง¹³ นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกัน Samuel P. Huntington ยังได้ให้ความสนใจเชิงตรรกะระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองในระบอบประชาธิปไตย เขาเชื่อว่าการพัฒนาเศรษฐกิจสามารถปลูกฝังจิตสำนึกของพลเมือง เพิ่มระดับการเปิดกว้างทางสังคมและ

¹³ Seymour Martin Lipset, "Industrialization and Democracy, Industrialization and Democracy,"

ส่งเสริมการขยายตัวของชนชั้นกลาง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นส่วนสนับสนุนการทำให้เป็นประชาธิปไตย สำหรับประเทศไทยนั้นเป็นประเทศกำลังพัฒนา ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมจึงเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของกระบวนการประชาธิปไตย¹⁴ ดังนั้น การแสวงหาประชาธิปไตยจึงไม่ควรละเลยปัจจัยด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ประเทศไทยควรพัฒนาและยกระดับเศรษฐกิจของประเทศอย่างจริงจังและให้หลักประกันทางวัตถุที่เพียงพอและมีรากฐานทางสังคมที่ดี เช่นเดียวกับก่อนหน้านี้ที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น กระบวนการทางการเมืองแบบประชาธิปไตยควรได้รับการส่งเสริมอย่างต่อเนื่องและค่อยเป็นค่อยไป มิใช่ปลูกฝังเพียงแค่อุดมการณ์ความเชื่อเรื่องประชาธิปไตยใส่ประชาชนแบบปัจจุบัน

2. อำนาจนิยมควรเป็นขั้นตอนการเปลี่ยนผ่านเริ่มต้นของกระบวนการที่ทำให้เป็นประชาธิปไตย

เมื่อพิจารณาจากสภาพจริงแล้ว ปัจจุบัน ประชาธิปไตยของไทยยังคงอยู่ในขั้นเริ่มต้นของความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งยังห่างไกลจากประชาธิปไตยที่สุกงอมอย่างประเทศแถบตะวันตก กล่าวคือ ในช่วงเริ่มต้นนี้ประเทศไทยเหมาะสมกับการปกครองแบบเผด็จการประชาธิปไตยมากกว่าเสรีนิยมประชาธิปไตย แม้ว่าเผด็จการประชาธิปไตยจะมีประชาธิปไตยเป็นส่วนประกอบ แต่เผด็จการประชาธิปไตยนั้นให้ความสำคัญกับการจัดตั้งรัฐบาลที่มั่นคงและเข้มแข็ง แม้ว่ารัฐบาลที่แข็งแกร่งนี้มีข้อจำกัดในสิทธิประชาธิปไตยของประชาชนบางอย่าง แต่มันกลับสามารถรักษาเสถียรภาพทางการเมืองไว้ได้ ภายใต้สภาวะที่มีเสถียรภาพดังกล่าวนี้ ยังส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมและเพื่อสร้างมาตรฐานของประชาธิปไตยให้สูงขึ้น ทว่า ระบอบเผด็จการประชาธิปไตยควรอยู่ในระยะเริ่มต้นของการพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศไทยสักระยะเวลาหนึ่ง แต่หลังจากที่เงื่อนไขต่าง ๆ พัฒนาได้อย่างเต็มที่และมีระบบกฎหมายที่มั่นคง ระบอบดังกล่าวจึงจะค่อย ๆ สามารถเปลี่ยนไปสู่การเมืองแบบประชาธิปไตยที่แท้จริงได้ เมื่อถึงเวลานั้น รัฐบาลเผด็จการจะถูกแทนที่ด้วยรัฐบาลประชาธิปไตยอย่างเต็มตัว

¹⁴ Samuel P. Huntington, "Democracy's Third Wave," *The Journal of Democracy*, 2 (1991): 23.

3. ระบบการปกครองแบบพรรคเดียวเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงความปั่นป่วนในกระบวนการสร้างประชาธิปไตย

ประเทศไทยใช้ระบบหลายพรรคการเมืองซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาการเมืองในระบอบประชาธิปไตยมาโดยตลอด อย่างไรก็ตามเนื่องจากแต่ละพรรคการเมืองมุ่งเน้นไปที่ชัยชนะของการเลือกตั้งเท่านั้น ดังนั้นจึงไม่อาจแสดงให้เห็นถึงบทบาททางการเมืองของพรรคการเมืองที่แท้จริง ในเวลาเดียวกันพรรคต่าง ๆ ในรัฐบาลผสมที่จัดตั้งขึ้นหลังจากการเลือกตั้งมักจะต่อสู้และกดดันกันเองทำให้ประสิทธิภาพในการบริหารอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งทำให้ขัดขวางการพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจและการดำเนินนโยบายหลัก ๆ อย่างเลี่ยงไม่ได้ และจะทำให้เกิดการต่อต้านโดยฝ่ายทหารหรือฝ่ายค้านที่ได้รับความนิยม ดังนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงข้อเสียของระบบหลายพรรคที่กระจุกกระจายมากเกินไปเช่นนี้ ประเทศไทยควรเปลี่ยนสถานภาพของพรรคการเมืองขนาดเล็กที่มีอยู่เป็นจำนวนมากให้เป็นพรรคขนาดใหญ่ ใช้มาตรการที่เอื้อต่อข้อได้เปรียบของพรรคขนาดใหญ่ เช่น การกระจายที่นั่งในรัฐสภา และใช้ข้อได้เปรียบของระบบการพรรคเดียวเพื่อจัดตั้งรัฐบาลที่มั่นคงและเข้มแข็ง เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อหลีกเลี่ยงความปั่นป่วนจากสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นเป็นระยะ เนื่องจากการเลียนแบบระบบการเมืองของประเทศเสรีนิยมฝั่งตะวันตก ความไม่มั่นคงของกระบวนการทางการเมืองจึงเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น เมื่อประเทศไทยกำลังก้าวไปสู่กระบวนการสร้างประชาธิปไตยของตนเองก็ไม่สามารถทำตามขั้นตอนและเลียนแบบระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตกได้ แต่ต้องผสมผสานเข้ากับลักษณะเฉพาะของประเทศและสภาพความเป็นจริง เพื่อส่งเสริมกระบวนการสร้างประชาธิปไตยทางการเมืองของประเทศอย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

5. บทส่งท้าย

กระบวนการประชาธิปไตยของไทยนั้น เห็นได้ชัดเจนว่าปัจจัยเชิงโครงสร้าง สถาบัน และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบดั้งเดิม มักเข้ามามีบทบาทสำคัญเสมอมา ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการควบคุมและจำกัดการพัฒนากระบวนการประชาธิปไตยของประเทศ โดยเฉพาะอิทธิพลของปัจจัยวัฒนธรรมการเมืองแบบดั้งเดิม ที่เส้นทางการพัฒนาการเมืองของไทยเป็นอนุรักษ์นิยมและถูกแทรกแซงโดยกองทัพมาโดยตลอด และยังมีแนวโน้มที่จะผสมผสานระหว่างประเพณีดั้งเดิมและความทันสมัยมากกว่าการแทนที่ด้วยอย่างใดอย่างหนึ่ง จนถึงทุกวันนี้ แม้ว่าประเทศไทยจะมีกรอบของระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตก แท้จริงแล้ว ความหมายแฝงของคุณค่าทางวัฒนธรรมนั้นถูกตราตรึงอย่างลึกซึ้งด้วยรอยประทับของแนวคิด ค่านิยม หรือวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย ได้ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพในระบอบประชาธิปไตยไทยอย่างมีนัยสำคัญ

ประชาธิปไตยไทยควรอยู่บนพื้นฐานของแนวคิด ค่านิยม และความเชื่อที่เป็นประชาธิปไตย ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง จากมุมมองนี้ วัฒนธรรมหรือประเพณีดั้งเดิมในประเทศไทย ยังคงมีอิทธิพลที่ยังรากลึกในจิตใจของผู้คน เพราะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีเพียงประเทศไทยเท่านั้นที่ยังไม่เคยตกเป็นประเทศอาณานิคมให้กับประเทศใด วัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยจึงมีความมั่นคง และเป็นปัจจัยสำคัญที่ไม่เอื้อต่อการสร้างขบวนการประชาธิปไตย ประกอบกับการแบ่งแยกทางสังคมระหว่างชนชั้น ที่เกิดจากการปรับโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศไทยตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2533 ทำให้ไม่สามารถแก้ไขความขัดแย้งทางผลประโยชน์และอำนาจระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ภายในกรอบรัฐธรรมนูญที่มีอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากความขัดแย้งเชิงโครงสร้างในสังคมการเมืองของประเทศไทย ยังคงดำรงอยู่ จึงเป็นเรื่องยากสำหรับกองกำลังทางการเมืองต่าง ๆ ที่จะบรรลุฉันทามติในระยะสั้นว่าจะบรรลุความปรองดองทางการเมืองและสร้างระบอบประชาธิปไตยที่เข้มแข็งได้อย่างไร ดังนั้น แผนและการดำเนินการใด ๆ ของผู้กุมอำนาจทางการเมือง ที่ต้องการให้เสร็จสิ้น ครบเครื่องในศึกเดียว จึงยากที่จะประสบผลสำเร็จและถือเป็นกุญแจสำคัญที่จะทำให้เกิดการสร้างประชาธิปไตยที่เข้มแข็งและมีเสถียรภาพได้

ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ประชาธิปไตยเป็นแนวคิดเชิงอุดมคติที่ประชาชนหลาย ๆ ประเทศใฝ่หา อย่างไรก็ตาม ในการที่จะนำประเทศไทยออกจากภาวะความไร้เสถียรภาพทางการเมือง และสร้างระบอบประชาธิปไตยที่เข้มแข็งนั้น จำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง เพื่อปรับให้เข้ากับ สภาพแวดล้อม ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย

ประการแรก ต้องดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจก่อน เมื่อฐานเศรษฐกิจก้าวหน้าและมั่นคง แล้ว โครงสร้างเสริมยังต้องปรับปรุงและปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม เพื่อให้เข้ากับ ฐานเศรษฐกิจใหม่ ประการที่สอง บทบาทของกองทัพต้องถูกปรับตำแหน่งใหม่ การที่ทหารถูก ควบคุมโดยรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย และการสร้างความเป็นทหาร อาชีพของกองทัพ เป็นหนึ่งในตัวชี้วัดหลักที่บ่งชี้ว่าการเมืองของประเทศเป็นประชาธิปไตยหรือไม่ ฉะนั้น กองทัพต้องไม่แทรกแซงการเมืองและอยู่ภายใต้รัฐบาลพลเรือน นอกจากนี้ อำนาจหลัก 3 ประการของกฎหมาย การบริหาร และความยุติธรรมต้องถูกควบคุมโดยสถาบันของรัฐที่มาจากการเลือกตั้ง

และประการสุดท้าย ควรปลูกฝังและพัฒนา ค่านิยมพื้นฐานและความรู้ วัฒนธรรม พลเมือง เกี่ยวกับหลักประชาธิปไตย โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจทางการเมือง (Political Literacy) ให้กับประชาชน เพราะสาเหตุสำคัญของปัญหาที่เกิดจากประชาชนนั้นส่วนใหญ่มาจากการที่ประชาชนไม่มีความตระหนักรู้ถึงสิทธิ บทบาท หน้าที่ และเสรีภาพของตนเอง อีกทั้ง ประชาชนยังมีวัฒนธรรมทางการเมือง (Political culture) ที่ส่งผลให้เกิดทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อที่ไม่สอดคล้องกับวิถีประชาธิปไตย ดังนั้น การสร้างความรู้ความเข้าใจทางการเมือง (Political Literacy) ของประชาชนนั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก เพื่อความตระหนักของการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมอย่างแข็งขัน ปลูกฝังวัฒนธรรมและการเมืองในการที่จะสร้างและทำ ให้วิสัยทัศน์ใหม่และระบอบประชาธิปไตยของไทยเข้มแข็งและยั่งยืน

Reference

- Apinya Dissamarn. "Thailand's Reform and the Thai Political Crisis Exit," King Prajadhipok's Institute, 2014.
- Elinor Bartak. *The Student Movement in Thailand 1970-1976*. Australia: Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, 1993.
- James Ockey. "Thailand in 2006: Retreat to Military Rule." *Journal of Asian Survey* Vol. 47, No.1 (2007): 23-32.
- Jittima Arnsakulcharoen. "Classes and Age of Thai Politics and Government." *Journal of Nakhon Phanom University* 5, Vol. 1 (2015): 7-9.
- Kanala Sukpanich and Sujit Boonbongkan. "Military and Thai Political Development." *Thai Military Academic Pamphlet, Social Science Association of Thailand* 1, Vol. 3 (1986): 20-22.
- Prajak Kongkirati. "40 Years, 14 October-40 Years of Royal Nationalism-Democracy." *Prachatai* (5 May 2018), <https://prachatai.com/journal/2013/07/4769>. (Retrieved on 23 December 2021).
- Samuel P. Huntington. "Democracy's Third Wave." *The Journal of Democracy*, 2 (1991): 23.
- Seymour Martin Lipset. "Industrialization and Democracy, Industrialization and Democracy." *The University of Chicago Press Journal* 3, (1965): 353.
- Somluck Songsamphan. "19 September 2006: Former Government Official Disclosed the Truth in New York When Thaksin Knew about the Coup D'état." <https://www.bbc.com/thai/58552609> (Retrieved on December 15, 2021).
- Suthinan Suwanwijit and Worawit Klinsuk. "Military and Politics in Thailand." *Journal of Modern Learning Development* 6, Vol. 2 (2021): 345.

